

СЕКЦІЯ «ФІЛОЛОГІЯ»

Підсекція філологічних наук

УДК 81'371:821

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНОТОНІМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ВАСИЛЯ СТУСА

Е. О. Кравченко

У цілісному (комплексному) художньому тексті Василя Стуса співіснують поетоніми, різні за розрядами, походженням, змістовим і функційним навантаженням, участю у конструюванні індивідуально-авторської картини світу і т. ін. Переважна більшість власних імен (ВІ) має вторинне походження і співвідноситься за змістом і формою з історико-культурними реальними або вигаданими одиницями (БЕТХОВЕН, ГАФІЗ, ВІФЛІЄМ, ЄГИПЕТ, САГАЙДАЧНИЙ, ДАЖБОГ, ЙОРИК, «КОБЗАР», ЛЮЦИПЕР, САВАОФ). Значна частка таких ВІ належить до конотонімів – вторинних (похідних) пропріальних одиниць, що вживаються в переносному значенні та характеризуються поліденотатністю.

Серед конотативних онімів домінують узуальні одиниці, вжиті в зафіксованих словниками значеннях. Пор.: АФРОДИТА ‘цариця краси’ (*Ми сиділи за пляшкою шампанського / в тихенькому прокуреному кафе, / і вона відчувала себе царицею, / Афродитою <...>*), ГОЛГОФА ‘місце страждань, мук, страти’ (*Якась модернізована Голгофа. / Велика зала, ще напівпорожня, / лише на покуті мотивом бога / бринів білявий тлустий чоловік*), ЄВА ‘жінка, в протилежність Адаму ‘чоловікові’» (*Останнє, Адаме, доїж. Але де твоя Єва тепер?*), ІУДА ‘зрадник’ (*Де суть моя? Де груди? / Де очі? Біль мій де? / Світ – “здох старий Іуда, / новий Іуда йде”*), РУБІКОН ‘етап, межа, яку треба перетнути’ (*Перейти Рубікон – / це пройти через людні проспекти. / Володимирська. // Рубікон – не важкий. / Рубікон – як мета*) та ін.

Для відтворення індивідуально-авторської мовної картини світу і встановлення експресивно-образного змісту поетонімів суттєво, що поряд із узуальними конотонімами одиницями у творах Василя Стуса активно використовуються індивідуальні неологізми, які наповнюють новим змістом широківідомі власні імена або узуальні конотативні одиниці. Так, наприклад, узуальний інтерлінгвальний конотативний топонім КОЛИМА ‘місце заслання’ набуває нового переносного значення ‘пронизливий холод’, ‘мороз’ у контексті *Чоловік підійшов до меморіуму / і прочитав на ньому власне ім’я: / вічна слава героям, / що полягли за незалежність Вітчизни. / Йому приємно й боляче. / Під однією сорочкою Колима і Ташкент* («Чоловік підійшов до меморіуму...»), перетворюючись на оказіональний конотонім. Пор. також унікальне змістове навантаження поетоніма РОБІНЗОН, безпосередньо не пов’язане зі значенням конотативного літературного антропоніма, відомого у ряді мов: ‘відлюдник; людина, яка добровільно зважилася на відхід від людей, суспільного життя, пов’язаних з ним стресів’, ‘відлюдник, самотня людина’. Зіставлення чорнових редакцій вірша «Безсонної ночі» з правками: а) *Робінзоном. Їй богу. Ліжко.* б) *Ти ж як палець самотній. Ліжко* з остаточним варіантом *Емігрантом. Їй-богу. Ліжко. / І на ковдрі – од вікон – грати. / І подушка моя скуйовджена, / і скуйовджена голова засвідчує реалізацію інтегральної семи імені РОБІНЗОН ‘емігрант’, зумовленої оказіональним значенням відповідного конотоніма, до складу якого входять ‘самотність’, ‘відчуження’ тощо.*

Естетичний зміст текстів увиразнюють okazіональні конотоніми, що лежать в основі поетонімів. Пор. : дантеси pl. 'вбивця': *Затихли постріли нацькованих **дантесів*** («Ти бачиш – попід часом, попід віком...»); НАГАСАКІ 'вселюдська трагедія': *Наростає грибом над епохою, / **Нагасакі** й гетто початком* («Тридцять сьомий – неначе жарт...»); мезозой 'бездуховність, духовна відсталість', 'застій духовного життя': *І хай нова доба гряде – / в ній мезозой темні душі...* («Потоки»); АУСТЕРЛІЦ 'чужий (для України) світ': *Коли земля повертається від сонця, / ховаючись у тінь капіталістичної сутності тамбережнього материка, / високе небо **Аустерліца** / чорніє, голубіє, синіє, зеленіє...* («Коли на землю спадає тиша...»); СВЯТОШИН 'Батьківщина, своя країна, свій край': *Зазираю в завтра – тьма і тьмуца, / тьма. І тьмуца тьма. І тьмуца тьма. / Тільки чорна вода. І чорна пуца. / А твого **Святошина** – нема* («Зазираю в завтра – тьма і тьмуца...») та ін.

Функційне навантаження поетонімів встановлюється відповідно до традиції Донецької ономастичної школи, тобто з усвідомленням функції власного імені художнього тексту як специфічної діяльності, спрямованої на створення художньої образності; «змінної», що трансформується разом із граматичною формою, варіантами поетоніма, семантичними і синтаксичними властивостями контексту, в який «занурений» поетонім, інформаційним і естетичним висловлюванням в цілому. Серед образотвірних і текстоутворювальних функцій відконотонімих поетонімів актуалізовані такі: *алюзійна, вказівна, генетивна, зображувальна, зображувально-оцінювальна, зображувально-характеризувальна, іронічна, локалізувальна, метафорична, оцінювально-характеризувальна, порівняльна (ототожнювальна), пародійна, саркастична, характеризувальна, хронотопічна.*

Змістова значущість і плідна співпраця імені з контекстом виявляється суміщенням двох – трьох функцій, які посилюють образотвірну та / або текстотвірну роль поетонімів, похідних від конотативних ВІ.

Пор. : *На привалі – Цінандалі, / і на тактиці – як сван, / порятуєш, генацвале, / чи **Абрам**, ачи **Іван*** (вказівна, оцінювально-характеризувальна); *Спочили до дна у роздумах, / наповнені, наче амфори, / піщаним повітрям морозним / української **Африки*** (зображувально-характеризувальна, метафорична); *І хто б прорік; / що вертикаль таких самоподовжень / у **Вавилонську** вежу перейде, / стійку, як вічність?* (метафорична, оцінювально-характеризувальна); *По довгих роках я добивсь до хати / Від всякої такої **Колими**. / І забував про тебе. Гірко, мамо... / О, гірко так, що й не переказать* (хронотопічна, оцінювально-характеризувальна); *Тремтіть, **Туреччини**. Поети не кроти, / але й тоді, як роблять їх кротами, / їм все видніше з моря і землі* (риторичне звертання, метафорична, характеризувальна) тощо.

Зазвичай у поетичному тексті з конотонімом вживається декілька поетонімів, отже, доцільно встановити зв'язки і відношення досліджуваної номінативної одиниці з іншими іменами тексту. Необхідним складником словникової статті вважаємо виявлення всіх онімних (безонімних) лексем тексту, угруповання їх у поетонімосферу та / або виділення мікросистем поетонімосфери.

Пор. зразок словникової статті: **ІВАН₄ (1)** – відконотонімний антропоетонім у вірші «Грузинському другові» (без дати), не включеному автором до поетичних збірок.

[Протоонім – **УКА₂ Іван** 'російська людина взагалі; зі збірним значенням *російський народ*' [Отін, с. 166]; **УКА₂** 'Проста людина, чоловік з народу' [Лукаш, с. 172]].

К. : *На привалі – Цінандалі, / і на тактиці – як **сван**, / порятуєш, генацвале, / чи **Абрам**, ачи **Іван*** [Стус-1(2), с. 108]. Римопара **сван – Іван** (компоненти у позиції перехресної рими) має середню звучність.

Ф. : вказівна, оцінювально-характеризувальна.

Поетонімосфера: мікросистема 1) **ЛЕШКА / ЛЕСЬ ШАЛВОВИЧ / ЛЕСЬ / ОЛЕКСАНДР / ЛЕСИК ШАЛВОВИЧ – КАРПАТИ – КУРА – ЦІНІНДАЛІ**; мікросистема 2) **АБРАМ – ІВАН**.

Дослідження конотонімів як значущих складників поетичного мовлення спрацьовує на цілісне уявлення про мовну особистість і динамічну мовну картину світу Василя Стуса, що дозволяє більш свідомо потрактовувати націєвірний потенціал Стусівського тексту.